

tanulmány), és azok a szerzők is, akiknek gondolkodására valamelyik 16–17. századi sztoikus szerző hatással volt, vagy mint a Pápai Páriz Ferenc Du Moulin-fordítása kapcsán Petrőczy Éva bemutatja, más nagyobb hatású egyéniség is.

Az elnyúló befogadástörténet nem csupán a neosztoikus gondolkodásra jellemző. Számos példát tudunk hozni arra nézve – protestáns és katolikus körökből is –, hogy az Európában a 17. század elején, közepén népszerű szerzők tényleges hatása Magyarországon még a 18. század közepén, második felében, sőt a reformkorban is érzékelhető. A befogadásnak nem csupán az a természete dokumentálható ebben a történetben, hogy nem feltétlenül egy-egy, a gondolat szellemi atyjának tudott szerző műveit olvasták (Lipsius, Arndt stb.), hanem ezek tanítványaiét és a következő generációk tagjaiét is. Egyetemi tanárokat, akiket a hallgató éppen ilyennek vagy olyannak gondolt – például sztoikusnak –, majd az európai egyetemekről hazatérő tanárrá, lelkésszé, pappá lett ifjú a maga köreiben is terjeszthette azokat az ismereteket, amelyeket olvasással vagy szóbeli átadás útján megszerzett. Szabó András közleménye ezért is fontos, hiszen Szenci Molnár Albert hazai és külföldi kapcsolati hálójának tagjait nevezi meg, veszi számba.

A *Magyar sztoikusok* kötet egy kutatási program eredményeit foglalja össze, bízunk a folytatásban, hiszen több kötetnyi mondandó gyűlt össze a feltárt források, illetve a már megírt tanulmányok alapján.

MONOK ISTVÁN

„A költőnő, akinek férje miniszterelnök” Gróf Bethlen Margit válogatott írásai, szerk. Filep Tamás Gusztáv, Rózsafalvi Zsuzsanna, Budapest, Gondolat, 2024.

Bár egy könyvismertetést általában az elején szoktak kezdeni vagy *‘in medias res’*, én most mégis egy személyes megállapítással és *„végkövetkeztetéssel”* indítom a recenziót: a kötet nagyon tetszett. S miután a tételmondat ezennel megvan, az ismertetés fennmaradt részében a fenti megállapításomat fogom indokolni részben művelődés-, irodalom- és sajtótörténeti érdeklődéséből fakadó szakmai szempontokat, részben, mivel a két háború közötti korszak a szorosan vett kutatási területem kívül esik, a rácsodálkozó olvasó attitűdjét felöltve.

Noha az érdeklődő joggal várhat a recenzenstől objektivitást, már most előrebocsátom, hogy az alapvető adatok ismertetésén túl néhány szubjektív észrevételt is fogok tenni (amit már a *‘tételmondat’* is tökéletesen illusztrál).

A tartalmi ismertetés előtt érdemes röviden kitérni a kötet formai jellemzőire. Keményborítójú, könnyen forgatható, igényes, szépen tördelt, jól olvasható oldaltükrű könyvet vehet kézbe az olvasó. A lábjegyzetek nem terhelik túl a szöveget, de kellően informatív ahhoz, hogy eligazítsanak egy-egy személy, esemény vagy helyszín tekintetében. Éppen tömörségük miatt alkalmasak arra, hogy azonnal olvasható lapalji jegyzetként jelenjenek meg, nagyban könnyítve és gyorsítva az olvasást. A tájékozódást és (vissza)kereshetőséget névmutató segíti. A gondozott szöveghez érdekes és több különböző gyűjteményből és lapból válogatott (nagy részt fényképnyag tartozik, amely tökéletesen illusztrálja és egészíti ki az írott anyagot.

A borítót László Fülöp szerzőről készített festménye díszíti, ami több szempontból is letalálatalnak tűnik. Nemcsak egy finom, szép és egyben figyelemfelkeltő festményről van szó, hanem a kép születéséről is válogattak be írást a szerkesztők a kötetbe, sőt, Bethlen Margit egyik, festőművésznak címzett levele is olvasható a függelékben. És itt érdemes azonnal jelezni, hogy a kötetben több belső utalást is találhat a figyelmes olvasó, felfedezhet kapcsolódási pontokat, legyen szó személyről vagy eseményről.

Szintén kiemelendő a szerencsés címadás. Az idézet és az alcím ugyanis egyfelől pontosan azt ígéri, amit a kötet utána nyújt (tárcákat, interjúkat, „csevegeéseket”), másfelől pedig tökéletesen összefoglalja

a szerzőre vonatkozó meghatározottságot: egy közszereplő, egy miniszterelnök feleségéről van szó. Ő maga éppúgy utal rá írásaiban, amint a kortársai és az utókor sem tudott (teljesen) elvonatkoztatni tőle, és ez óhatatlanul állandóan felvetette a kérdést, hogy vajon mennyiben érdeklődtek iránta és írásai iránt a saját jogán, és mennyiben a férje pozíciója okán.

S ebből talán rögtön következik is a kérdés: miért érdekes maga Bethlen Margit?

A szinte udvariatlanul provokatív felvetésre a Gondolat Kiadó új kötete kínál választ. A forráskiadást két nagyszerű szakember: Rózsafalvi Zsuzsanna és Filep Tamás Gusztáv rendezte sajtó alá. A többéves kutatómunka eredményeként megszületett, rendkívül gazdag publicisztikai kötet több szempontból is hiánypótló. Amint a Magyar Nemzeti Múzeum Közgyűjteményi Központ Petőfi Irodalmi Múzeumban rendezett könyvbemutatón az egyik szerkesztő megfogalmazta: a hazai publicisztikai irodalom számos (újra)felfedezésre váró szerzőt és írást tartogat. Közéjük tartozik Bethlen Margit. Bár Rózsafalvi Zsuzsanna kötet végén olvasható alapos tanulmányából megtudható, hogy az író nemcsak publicisztikai, hanem szépirodalmi (köztük színpadi) műveivel is jelen volt a korabeli hazai és külföldi irodalomban is, a most megjelent kötet kizárólag – széles értelemben vett – publicisztikájával foglalkozik.

A szerkesztők gazdag anyagismeretét mutatja a felhasznált forrásdokumentumok sokfélesége, egyszersmind a gondos válogatás is, valamint itt kell kitérni az alapos szerkesztői munkára, amely nemcsak a kiegészítő információkban nyilvánul meg, hanem a szerző apró tévesztéseinek jelzésében, javításában is. A kötetben megjelent összesen mintegy nyolcvan szöveg hetvenhárom Bethlen Margittal készült interjút, tőle származó tárcát, publicisztikát, körkérdésre szóló felhívást, illetve körkérdésre adott választ tartalmaz, valamint további hat különböző műfajú, függelékbe sorolt dokumentumot, végül pedig Rózsafalvi Zsuzsanna már említett tanulmányát az író életéről és életművéről. A kiadvány nagy erénye, hogy a szerző életét és életművét a különböző műfajú (és olykor szerzőségű) szövegek együttesen rajzolja meg, kiegészítve egymást, hiszen értékes információkat kapunk róla például a fiával készült interjúból és a levelezésből, valamint a tanulmányból (amely mind a szakma, mind az érdeklődő olvasó számára tartalmaz hasznos adatokat).

A Bethlen Margit-szövegek (nem egyforma mértékben, és beleértve a vele készült interjúkat is) a *8 Órai Újság*; *Film*, *Színház*, *Irodalom*; *Keleti Újság*; *Pesti Hírlap*; *Pesti Napló*; *Színházi Élet és Ünnepek* című napi- és hetilapokból, folyóiratokból valók (utóbbinak szerkesztője is volt), valamint néhány további kiadványból, mint az *Impressziók* [1930], illetve az *Erdélyi történetek* [1941] című kötet. A szerkesztők figyelme néhány további kiadványra is kiterjedt, így a válogatásban olvasható az író *Szendrey Júlia ismeretlen naplója, levelei és haláloságán [!] tett vallomása* című, 1930-ban megjelent forráskiadáshoz írt előszava, amelyben az általános vélekedéssel szemben megértően ír Petőfi özvegyéről, valamint *Az írófejedelem életregénye. A 80 éves Herczeg Ferenc* [1943], az *Asszonyok aranykönyve. A női tudnivalók enciklopédiája* (1944) és *Az Est hármaskönyve. Asszony, szépség, szeretet* (1935) című kiadványokban megjelent néhány írása. Már csak ebből a felsorolásból is sejthető, hogy az író nemcsak több műfajban alkotott, hanem különböző tematikákkal foglalkozott írásaiban.

Ezt a sokszínűséget tökéletesen visszaadja a kötet szerkezete, amely logikus, arányos és könnyen áttekinthető. Bár bizonyos szempontból érthető lenne a kronologikus elrendezés is, nagyszerű döntés volt a szerkesztők részéről a szövegek tematikus csoportosítása, az életmű gazdagságát tekintve pedig kiemelendő a szerző szerteágazó érdeklődését bemutató igényes és átgondolt szövegválogatás. Szerencsés az egyes fejezetek címadása is, hiszen egyfelől pontosan tükrözik a bemutatott témákat, másfelől rövidke: *Magántörténelem* (12); *Erdély emléke* (8); *Rokonság* (13); *Művészek és művészetek* (10); *Kószáló* (10); *Innovációk* (9); *A sajtómunkás* (11). Szintén a szerkesztőket dicséri, hogy az egyes tematikus fejezetek nemegyszer az írónóval készült interjúval kezdődnek, amelyek sok olyan kérdést is érintenek, amelyek egyfelől jól jellemzik a szerzőt, másfelől később visszaköszönnek a közzétett szövegekben.

S hogy milyen témákról van szó az írásokban?

Mindenekelőtt meghatározó történelmi eseményekről, mint az I. és II. világháború. Míg azonban a Nagy Háború idején a szerző menekültkonyhán dolgozott (és egyebek között azt is megörökítette, amikor 1916-ban Szilvássy Karollával Nagyszébenből kimenekítették egy csecsemőotthon lakóit), addig a második világhétség idején elsősorban a hátszínházi életéről írt.

Szintén számos szövegben meghatározó az (erdélyi) arisztokrácia ábrázolása, hiszen a rokoni kapcsolatok is rendkívül szerteágazók és összefonódók. Amint a szerző megfogalmazta *Erdélyi kastélyok és családok* című írásában: „Ha visszagondolok Erdélyre, mindig úgy látom magam előtt, mint baráti lakóházak hosszú sorát. Az egyik nagyobb és díszesebb, a másik kisebb és egyszerűbb, de mindegyikben ugyanaz a meghitt, hogy úgy mondjam, rokonias légkör vesz körül, mely számomra Erdély legfőbb vonzóereje. Nem is csoda, hogy így van, Erdélyben úgyszólván közelebbi vagy távolabbi mértékben mindenki rokon.” (91.) Talán itt említhető még egy apró javaslat egy következő kiadáshoz: egy vázlatos családfa nagy segítséget jelentene az olvasóknak, akik a nagyszerű lábjegyzetek ellenére is könnyen elvesznek az erdélyi arisztokrata családok rokoni hálózatában. Szintén nagyon érdekes szövegek azok, amelyek a történelmi események és veszteségek utáni életéről és az arisztokrácia akkor betöltött (betöltendő, betölthető) szerepéről szólnak. 1938-ban például az *Ünnep* hasábjain körkérdést intéztek a születési elit tagjaihoz arra nézve, hogy „a modern, mai élet mely területén helyezkedjék el a dolgozni akaró magyar arisztokrata”, amelyhez mint a lap főszerkesztője és „a fent említett közösség munkás tagja” Bethlen Margit szólott hozzá először.

Szorosan kapcsolódnak az arisztokráciához és a szerző saját írói hivatásához a különböző portrék, legyen szó önálló portrékról vagy más tematikájú szövegekben megrajzolt alakokról. Az író a családtagjai, rokonai, ismerősei mellett az irodalmi és művészeti élet egyes szereplőiről is ír. Előbbiek között a *Bóli* című írás gróf Teleki Pál halálakor született, de olvasható szöveg Tisza Istvánról és Klebelsberg Kunóról is. Utóbbiak között pedig említhető Herczeg Ferenc, Karinthy Frigyes, Kosztolányi Dezső vagy Surányi Miklós, de az író ellátogatott Kisfaludi Strobl Zsigmond műtermébe is és írt az őt (valamint az édesapját és a férjét) festményen megörökítő László Fülöpről is.

A szövegekben számos további (komolyabb-könnyedebb, de közérdeklődésre számot tartó) téma is szerepel, legyen szó a vegyesházasságról, a nőkérdésről és az emancipációról, a gyermeknevelésről, betegségekről, jótékonyaságról, különböző irodalmi kezdeményezésekről, a műfordításról, a tegeződésről és a magázódásról vagy éppen a divat lényegéről. „*Jól szeretni* – írta például a „*Csak értök élek!*” című írásában Bethlen Margit – egyike a legnehezebb dolgoknak. Úgy szeretni, hogy az a szeretet ne váljék nyüggé és teherré, hogy könnyen simuljon a másiknak a lelke köré, mint valami gyengéd illatfelhő, melyet inkább sejteni lehet, mint érezni, mindig ott lenni, amikor szükség van reánk, és abban a pillanatban eltűnni, mielőtt még ráeszmélt volna a másik, hogy feleslegesekké váltunk. Úgy adni, hogy még gondolata se merülhessen fel a másikban, hogy ajándékunkért cserében kérünk valamit; csak adni, és sohasem kérni; még hálát és szeretetet sem, nem, azt legkevésbé, ez az igazi szeretet titka.” (135.)

A személyes emlékek, a gyermekkor szintén meghatározó a témák között, legyen szó szülőkről, testvérről, gyermekkori játékokról, balesetről vagy gyógyításról.

A szövegek természetesen sok mindent elárulnak magáról a szerzőről is: mit szeret, mik a szokásai, milyen a személyisége. Az írásai alapján egy öntudatos, tevékeny, a nehézségek idején sem panaszkodó, hanem küzdő nő képe rajzolódik ki. Kiemelhető a kíváncsisága, a széles körű érdeklődése is. Érdeklí az őt körülvevő környezet, a város (leírja például a tabáni sétáit, de egy gyárlátogatást is), a korszak, amelyben él; nemcsak a történelmi változások, hanem például a különböző innovációk, találmányok is, amelyeknek köszönhetően megváltozik a térhez és időhöz, a távolsághoz, a sebességhez való viszony. „A férfiak utálják. A nők imádják” – kezdi például a *Telefon* című írását (279.), de ír a repülésről, az autóról és az autóvezetésről is. Az *Elmélkedések autóvezetés-tanulás közben* című szöveg jól mutatja a humorát is, amely számtalan más írásán is átcsillan. „Az első

impresszió, amikor kellő magyarázat után megengedik nekünk, hogy megindítsuk a gépet, az, hogy elszabadítottak alattunk valami apokaliptikus szörnyeteget, mely most aztán kénye-kedve szerint száguldozik jobbra-balra anélkül, hogy görcsös rángatózásainkról tudomást venne, kivéve gunyoros módon, amennyiben teszi magát, hogy rosszindulatúan félreért, amikor hajszálnyit akarunk jobbra menni, mindjárt három métert fordít, és viszont, közben pedig tettei magát, hogy berúgott a benzintől, és vidáman dülingözik kétfelé. [...] De ez mind kismiska ahhoz a páni érzéshez képest, amely elfog, amikor végre belekerülünk az utca forgatagába. Az utca szűk, rettenetesen szűk, legalábbis a Reviczky utca az volt még egy héttel ezelőtt, azóta valami érthetetlen módon tetemesen megbővült. [...] Alighogy befordultunk, irtózatossá robajjal autóbusz száguld el mellettem, miközben velünk szemben másik ugyanilyen szörnyeteg igyekszik felénk. Úgy érzem magam, mint az őskori ember tehette két megvadult mamut útjában.” (263–265.)

Végezetül érdemes pár szót szólni az író stílusáról is, amely nemcsak olvasmányos, hanem egyszerre könnyed és tartalmas. Olykor csevegő hangvételű, máskor komoly, ismét máskor kissé lírai. A függelékben közzétett egyik levélhez írt bevezető szövegében L. Balogh Béni némileg felületesebben nevezte Bethlen Margitot, ezzel azonban – legalábbis a publicisztikáját tekintve – nem értek egyet, mert a szövegek jól felépített, átgondolt, gondosan megfogalmazott és saját tapasztalatokon, élményeken alapuló írásművek. A szövegekből számomra egy egyenes, tartásos, bátor, határozott, okos (gondolkodó és a környezetére, az eseményekre, a világra reflektáló), jó emberismerettel rendelkező nő képe bontakozik ki.

S hogy miért érdemes olvasni az írásait? Mert sok minden megtudható róla magáról, a kortársairól, a történelmi korszakról, amelyben élt, Erdélyről és az arisztokráciáról, utóbbiról egy sajátos – belső – nézőpontból: hogyan élt egy erdélyi arisztokrata család a „boldog békeidőkben” és hogyan élte meg az otthona, vagyona, hazája elvesztését, hogyan küzdött meg a történelmi tragédiákkal. Emellett pedig számos apró érdekesség is olvasható a mindennapokról, egyes személyekről, a társasági életről. S bár hosszan lehetne sorolni az olykor anekdotaszerű történeteket és idézni érdekes, egyszer megrázó, máskor derűs részeket a különböző szövegekből, befejezésül csak annyit érdemes hangsúlyozni, hogy nagyszerű, hogy megszületett ez a kötet, és nagyszerű lenne, ha elkészülne a folytatása is.

DEDE FRANCISKA

Knapp Éva, *Regeneratio et constantia, Egy 18. századi dél-dunántúli település, Mesztegnő újjáéledése az egyházi források tükrében*, Pécs, Pécsi Tudományegyetem Egyháztörténeti Kutatóközpont, Pécsi Történettudományért Kulturális Egyesület, 2025 (Thesaurus Historiae Ecclesiasticae in Universitate Quinqueeclesiensi, 14). 270 p.

A kötet főcíme, a *Regeneratio et constantia* kifejezés hűen tükrözi a 18. század magyarországi állapotait. Arról a korszakról kapunk képet, amikor a Magyar Királyság területén megszűnt a török hódoltság és a Rákóczi-szabadságharc is befejeződött. Ezután kezdődhetett meg ténylegesen az egész ország újjáépítése. Az egyes területek földbirtokosai, legyenek azok világi vagy egyházi vezetők (különösen a katolikus főpapok), óriási erőket mozgósítottak az egyes egyházmegyék *regenerációjára*, s velük párhuzamosan az egyes szerzetesrendek is, hogy elláthassák a hívek lelkipályozását. Knapp Éva mindezt egy dél-dunántúli település, Mesztegnő kapcsán mutatja be ismert, illetve ismeretlen források feldolgozásával, több, korábbi téves adat helyesbítésével.

A ferencesek a veszprémi egyházmegyében fekvő Mesztegnőn a 18. század közepén telepedtek meg. A terület földbirtokosa, Hunyady Antal 1744-ben állíttatta ki részükre a latin nyelvű alapítólevelet, amely szerint az évszázadok folyamán romossá vált „valamely monostort és templomot szeretné lakhatóvá tenni” számukra. Az, hogy pontosan mely épületekről is volt szó, a különböző forrásokban